

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Вакалюк Іванна Володимирівна

УДК 811.161.2-26'06:81'366.58

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ
ДІЕСЛІВНОЇ КВАНТИТАТИВНОСТІ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ**

10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Івано-Франківськ – 2019

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Барчук Володимир Михайлович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
професор кафедри української мови.

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Соколова Світлана Олегівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу соціолінгвістики;

кандидат філологічних наук, доцент
Попович Наталія Михайлівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри історії та культури
української мови.

Захист відбудеться 25 вересня 2019 року о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Будинок учених, вул. Шевченка, 79, м. Івано-Франківськ, 76025).

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» за адресою: Будинок учених, вул. Шевченка, 79, м. Івано-Франківськ, 76025.

Автореферат розіслано 23 серпня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради, кандидат
філологічних наук, доцент

Н. М. Пославська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства актуальним є функціональний аспект дослідження мовних явищ, який дає змогу здійснити комплексний системний аналіз окремих семантичних груп дієслів, зокрема крізь призму функціональної семантики. У функціональній граматиці мовні одиниці розглядають у взаємозв'язку з елементами, які їх оточують. Різномірні засоби вираження одного і того самого значення формують єдину систему на основі спільності їх семантичних функцій. Концепція функціонально-семантичного поля відображає єдність змісту і форми мовних одиниць, однак смисловою основою функціонально-семантичного поля виступає функціонально-семантична категорія, яка визначає його семантику та структуру.

Функціональний підхід до вивчення мовних явищ пов'язаний з іменами відомих мовознавців, зокрема І. Бодуена де Куртене, О. Бондаря, О. Бондарка, З. Вендлера, В. Виноградова, І. Вихованця, К. Городенської, Н. Гуйванюк, О. Гулиги, Ф. Данеша, Д. Дауті, О. Єсперсена, А. Загнітка, Б. Комрі, Ю. Маслова, М. Олсена, О. Пешковського, О. Потебні.

Різні аспекти функціонування українських дієслів досліджували В. Барчук, І. Білодід, І. Вихованець, А. Загнітко, І. Ковалик, С. Соколова, В. Русанівський, С. Швачко та ін. На матеріалі інших мов аналогічні розвідки здійснювали О. Бондарко, В. Дреслер, Б. Комрі, Э. Кошмідер, В. Лопатін, М. Шелякін та ін. Дослідники дієслова указують на необхідність вивчення його категорійної семантики з урахуванням зв'язків в окремих мовних ярусах та міжрівневої взаємодії лексики і граматики. Інтерес до категорійної структури дієслів зумовлений семантичними (різноплановість змісту) та синтаксичними (предикатні, модально-часові, кількісні й інші відношення у структурі речення) особливостями функціонування цих одиниць.

Незважаючи на низку праць, присвячених вивченню функціонально-семантичних категорій чи функціонально-семантичних полів, що репрезентують різнотипну семантику квантитативності (ітеративності (Л. Парияк), кратності (О. Ачилова), неозначеної кількості (О. Семененко), інтенсивності дії (О. Попенко)), важливим для сучасної граматики залишається комплексне дослідження квантитативної семантики українського дієслова, що представлена як сукупність граем, об'єднаних функціонально-семантичною категорією.

Категорія кількості є однією з найбільш універсальних і поширених у мові та мовленні, оскільки в значній частині мовних одиниць квантитативна семантика наявна більшою чи меншою мірою. Категорія кількості не має чітко окреслених меж, а кількісна семантика часто формується на основі контексту. Різні граматичні категорії враховують квантитативний компонент у структурно-граматичному значенні мовних одиниць, що допомагає виражати їхнє основне значення, або ґрунтуються на ньому.

В українській лінгвістиці проблему вираження категорії квантитативності досліджено у дисертаційних роботах В. Дмитрука «Квантитативні слова в сучасній українській мові» (1998 р.) (систематизовано одиниці лише двох рівнів – лексичного й словотвірного) та С. Бронікової «Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові» (2008 р.) (визначено первинні функції-варіанти числівників та рахункових іменників функціонально-семантичного поля квантитативності). Важливим кроком у розумінні категорії квантитативності є праця Г. Арполенко, К. Городенської, Г. Щербатюк «Числівник української мови» (1980 р.). Автори вказують, що числівник виступає модифікатором значення множини, тобто категорія числа іменників і числівники виявляються функціонально об'єднані. Але більшість досліджень, виконаних на матеріалі української мови, стосуються часткових фрагментів квантитативності (категорія числа іменників (Л. Безрук), категорія збірності (І. Матвіяс) та сукупності (І. Домрачева)).

Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності – одна з найскладніших у граматиці. Категорію дієслівної квантитативності монографічно не досліджено. Кількісні характеристики дієслів розглянуто принагідно під час опису різнотипних функціонально-семантичних полів дієслівної сфери. Пошук диференційних ознак та системно-структурних категорійних елементів у багатогранній будові українського дієслова вимагає подальшого дослідження акціонального значення як базового в його граматичній семантиці. У дослідженнях дієслова не враховано сучасні теоретичні концепції категорійної і функціональної граматики. Концепція категорії інтервалу дає змогу проникнути в природу та значення дієслова, зокрема його квантитативного складника. Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності продуктивно представлена типологічно різними дієслівними грамемами та є визначальною для морфологічних одиниць дієслівного класу. Саме це зумовлює **актуальність** дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з науковими дослідженнями кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Тему затверджено на засіданні вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 11 від 9 грудня 2014 року), а також на засіданні Наукової ради «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 73 від 21 червня 2018 року).

Мета дослідження – встановлення, систематизація та опис компонентів функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності в сучасній українській літературній мові.

Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

1) проаналізувати й узагальнити комплекс теоретичних питань, пов'язаних із вивченням функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності;

2) виділити основні ознаки дієслівної квантитативності як функціонально-семантичної категорії;

3) здійснити диференціацію та класифікацію квантитативних дієслів;

4) визначити різнорівневі засоби вираження дієслівної квантитативності та з'ясувати їх місце у структурі категорії;

5) описати різновиди членованої квантитативності (кратності) дії;

6) описати різновиди нечленованої квантитативності (інтенсивності) дії.

Об'єкт дослідження – функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності сучасної української літературної мови.

Предметом дослідження є функціонально-семантичні та структурні особливості дієслів із семантикою квантитативності.

Матеріалом дослідження послугувала картотека дієслів та дієслівних конструкцій із значенням квантитативності, дібрана методом суцільної вибірки з текстів української художньої літератури та лексикографічних джерел (близько 5000 одиниць).

Методологія дослідження. Для опрацювання проблематики теми дисертації та аналізу матеріалу дослідження використано ключові методи і методики лінгвістики. Основним є описовий метод, який забезпечує систематизацію мовного матеріалу та виявлення типологічних ознак його поділу. З іншого боку, він дав змогу встановити особливості репрезентації квантитативного значення в контексті, з урахуванням синтаксичних чинників впливу на реалізацію закладеного в дієслові значення. Застосування трансформаційного аналізу у роботі зумовлено потребою встановлення варіантів однотипних та різнотипних граем. Для визначення співвідношень у системі використано уже згадані методи, а польовий аналіз застосовано для визначення ролі і місця одиниць у категорійній множині та їхню взаємодію з елементами інших суміжних множин. Типологічний аналіз як методика дослідження мовного матеріалу забезпечив диференціацію спільних та відмінних типологічних ознак об'єкта дослідження. З цього погляду ключовим завданням типологічного аналізу є опрацювання єдиних та визначальних принципів та критеріїв типології, дотримання їхнього послідовного застосування як щодо лінійних, так й ієрархічних відношень.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності; запропоновано концепцію вивчення функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності та класифікацію кількісних значень дієслівних граем; визначено її структуру, систему способів і засобів вираження кількісної семантики дієслівних граем; здійснено ґрунтовний опис об'єкта дослідження на основі сучасних теоретичних концепцій дієслова.

Теоретичне значення роботи полягає в опрацюванні системного підходу до вивчення категорії дієслівної квантитативності в українській мові. Дослідження поглиблює вивчення граматичної системи української мови, доповнює граматику українського дієслова однією із ключових її категорій, систематизує та диференціює дієслівні квантитативні грами.

Практичне значення дослідження. Отримані результати можуть бути використані в курсах лекцій з теоретичної граматики української мови та загального мовознавства, під час вивчення морфології сучасної української мови, а також – написання наукових робіт та методичних посібників.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є результатом самостійного наукового дослідження.

Апробація матеріалів роботи. Основні положення й результати дослідження апробовано на щорічних звітних наукових конференціях кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, 2014-2018 роки), на XII Міжнародній науковій конференції «Семантика мови і тексту» (м. Івано-Франківськ, 29 вересня 2015 року); на Міжнародній науково-практичній конференції «Українська мова у парадигмі світової лінгвістики» (м. Одеса, 28-29 вересня 2017 року), на XIII Міжнародній науковій конференції «Семантика мови і тексту» (м. Івано-Франківськ, 29 вересня 2018 року), на Міжнародній науково-практичній конференції «Science, Research, Development: philology, sociology and culturology» (м. Роттердам, 29-30 листопада 2018 року); на XX Міжнародній науковій конференції імені проф. Сергія Бураго (м. Київ, 24-27 червня 2019 року).

Публікації. Основний зміст дисертації висвітлено у дев'яти одноосібних публікаціях, 5 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у закордонному виданні (Польща).

Структура і зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (224 позиції), списку джерел ілюстративного матеріалу (77 найменувань) і двох додатків. Загальний обсяг роботи – 224 сторінки, з яких основний текст – 185 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, сформульовано мету, завдання, наукову новизну, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, з'ясовано теоретичне значення й практичну цінність одержаних результатів, подані відомості про апробацію основних положень і структуру дисертації.

У першому розділі – «**Категорія дієслівної квантитативності як об'єкт функціонально-семантичного дослідження**» – визначено теоретичні засади дослідження, з'ясовано зміст поняття „квантитативність”, проаналізовано основні підходи до вивчення функціонально-семантичної

категорії дієслівної квантитативності в граматиці, запропоновано власне визначення дієслівної квантитативності в сучасній українській мові, описано методологію дослідження.

Підрозділ *1.1* – «*Філософська та лінгвістична інтерпретація поняття „кількість”*» – становить дослідження аспектів вивчення кількості у філософії й мовознавстві. Увагу акцентовано на розумінні кількості як поняттєвої категорії та квантитативності як кількісної характеристики дії, оскільки категоріальна сутність кількості (квантифікації) реалізується по-різному.

У підрозділі *1.2* – «*Статус функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності в сучасній граматиці*» – з’ясовано, що у процесі пізнання онтологічна кількість відображається у свідомості як відповідна поняттєва категорія, яка знаходить вираження у мові, утворюючи мовну категорію кількості.

Категорія дієслівної квантитативності є одним із базових складників надкатегорії дієслівної темпоральності в її різновиді – категорії інтервалу. Тобто в дієслові натрапляємо на особливий функціонально-семантичний вияв кількості, що лягає в основу, з одного боку, ідеї та усвідомлення людиною часу (Д. Г’юм), а з іншого, формує ключову для відображення мовним знаком об’єктивної дійсності семантику дієвості, що через дієслівний граматичний клас дає змогу завдяки предикації співвіднести мовний знак з онтологічним фактом. У результаті дослідження встановлено, що категорія дієслівної квантитативності виникає на перетині загальномовної категорії кількості та дієслівної кількості, що називаємо квантитативністю, яка є складником категорії інтервалу. З огляду на це в сучасній граматиці категорія дієслівної квантитативності посідає центральне місце.

Підрозділ *1.3* – «*Категорія дієслівної квантитативності та категорія інтервалу*» – присвячений з’ясуванню кореляції дієслівної квантитативності з категорією інтервалу. Оскільки концепція категорії інтервалу та вираження кількісного значення інтервальними грамемами є підґрунтям теоретичної основи нашого дослідження, то звернемося до детальнішого аналізу ключових положень, що стосуються дієслівної семантики, складником якої є значення квантитативності.

Загальновідомо, що дієслово вказує на дію чи стан, тобто виражає граматичне значення тривання, розгортання в часі. Внутрішній час чи внутрішнє розгортання дії визначено як інтервал – значення дії в її межах, від початку до завершення. Термін „інтервал” (лат. *intervallum* – проміжок, віддаль), на нашу думку, відображає зміст внутрішньої темпоральної характеристики дії, оскільки вказує на актуальне значення її моменту від початку до завершення. Якщо зважити, що будь-яка дієслівна форма здатна виражати динамічну ознаку (дію чи процес), яка темпоральна за своєю природою і об’єднана спільною семою кількості, що розгортає якісну ознаку дії – тривання, то будь-яке дієслово виражає квантитативне значення або узагальнено (як неактуалізовану кількість), або конкретизує його як кратність та інтенсивність дії.

Від загальномовної категорії кількості категорія дієслівної квантитативності отримує сему міри, а від граматичної темпоральної категорії інтервалу сему тривання – темпорального розгортання дії. Можемо констатувати, що дієслівна квантитативність є категорією, що кількісно відображає темпоральну характеристику дії.

Відповідно до аналізу теорії інтервалу робимо висновок, що функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності виражає темпоральну характеристику дії та представлена двома типами граем: із актуалізованим значенням актів дії в послідовності її тривання або з актуалізованим значенням сили тривання дії.

У підрозділі **1.4 – «Структура функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності»** – встановлено, що категорія дієслівної квантитативності має ієрархічну структуру та реалізується через підкатегорії кратності та інтенсивності. Їхній категорійний статус визначений, з одного боку, чіткою диференціацією квантитативних граем за онтологічною ознакою членованої та нечленованої дії, а з іншого – функціонально-семантичними та формальними ознаками кожної із підкатегорій. Так, інваріантне значення дієслівної квантитативності, визначене як міра дії, у граем членованої дії виражене як міра кратності, а у граем нечленованої дії – як міра її сили.

Структуру функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності зображено на рис. 1.

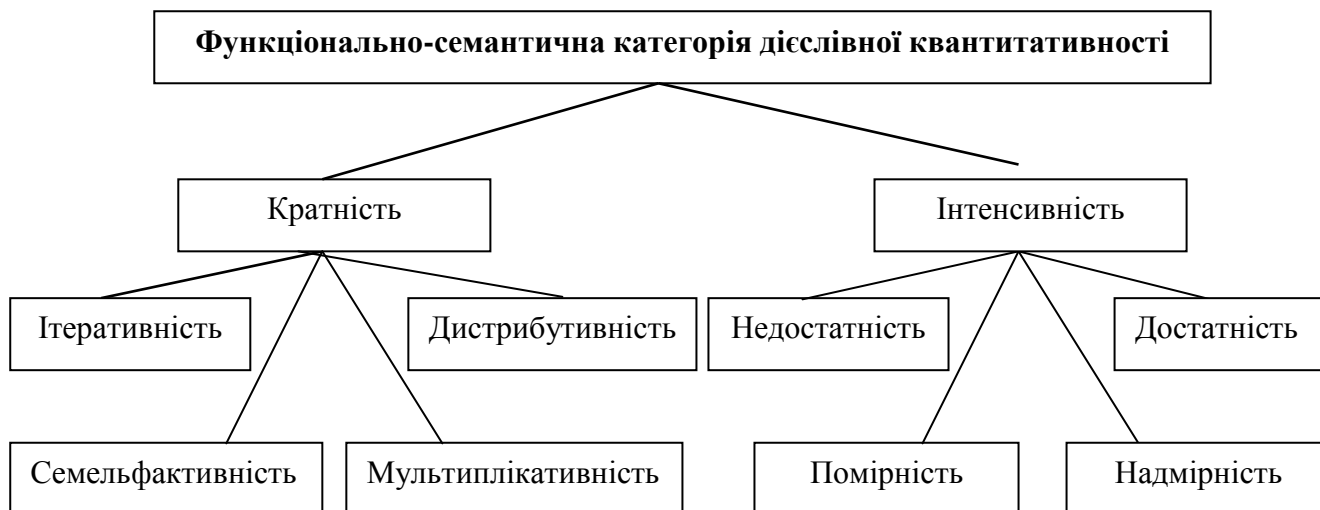

Рис. 1. Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності

Методологічні засади вивчення функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності, основні етапи проведення дослідження подано в підрозділі **1.5 – «Методологічні засади дослідження»**. Методологія вивчення функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності побудована на поєднанні різних підходів, методів і прийомів, однак основу методології дослідження становить функціонально-семантичний підхід, що зумовлено специфікою об'єкта й предмета вивчення, а також метою дослідження. Описовий метод

дав нам змогу з'ясувати і систематизувати засоби вираження різновидів квантитативного значення дієслів; використано методику трансформаційного та типологічного аналізу, щоб виявити семантичну структуру та своєрідність функціонування досліджуваних одиниць.

Другий розділ – «**Підкатегорія кратності дії та засоби її вираження**» – присвячений дослідженню способів і засобів, за допомогою яких виражена кратність (членована кількість) дії.

У підрозділі 2.1 – «**Кратність дії в структурі категорії інтервалу**» – встановлено, що дієслівні грамеми зі значенням кратності об'єднані однойменною категорією, що має статус підкатегорії у структурі категорії дієслівної квантитативності. Постульовано, що кратність має акціональний зміст та виражає кількісні ознаки розгортання (тривання) дії. Акціональні ознаки дієслова, що узагальнені в його семантиці дієвості, об'єднує категорія інтервалу. Отже, категорія кратності дії має складну структуру граматичного вираження членованої міри дії.

У підрозділі 2.2 – «**Типи значень кратності дії**» – обґрунтовано системні відношення в межах категорії кратності дії. Виявлено, що множинна кратність дії може бути узагальнено-кількісною (ітератив) та означено-кількісною (семельфактив, мультиплікатив, дистрибутив).

Крім того, уточнено, що за своєю граматичною природою дистрибутивні дієслова теж кратні. Розподільні дієслова відрізняються від інших різновидів кратності (семельфактива та мультиплікатива) тим, що мають облігаторну дистрибутивно-суб'єктну чи дистрибутивно-об'єктну валентність. Оскільки узагальненою семантикою кратності є ітерація, то дистрибутивні дії є виявом членованої кількості дії, тобто ітеративності, а не окремим типом кратності. Тому аналізуємо дистрибутивність у межах кратності поряд з ітеративністю, семельфактивністю та мультиплікативністю.

Систему типологічних різновидів категорії кратності в структурі категорії дієслівної квантитативності показано на рис. 2.

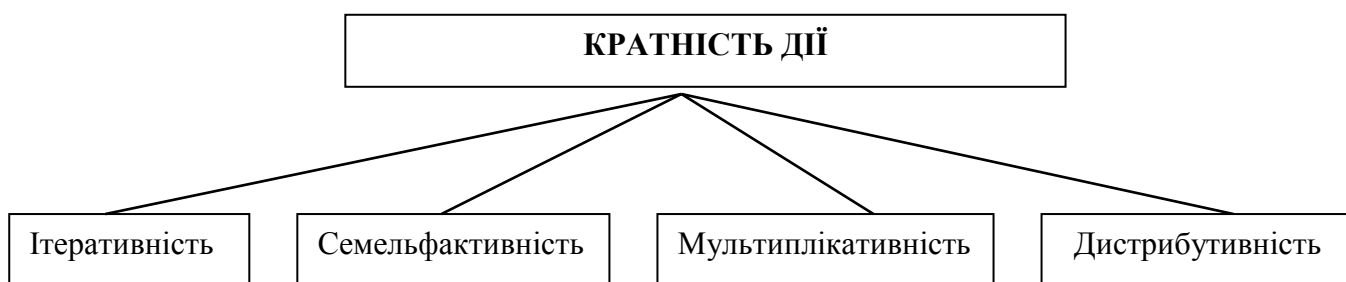

Рис. 2 Членована квантитативність (кратність) дії

У підрозділі 2.3 – «**Способи і засоби вираження кратності дії**» – описано та проаналізовано формальні показники вираження кратності дії. Засоби вираження кратності дії у сучасній українській мові утворюють сукупність функціонально диференційованих синтетичних та аналітичних одиниць, у якій синтетичним належить провідна роль (коренева морфема,

префікси, суфікси). Незважаючи на те що українська мова належить до синтетичних, на сучасному етапі її функціонування виявлено тенденцію до поступового збільшення ролі аналітичних форм. Найчастіше аналітичні засоби функціонують не ізольовано, а в поєднанні з синтетичними (внутрішньослівними), супроводжуючи їх, рідше самостійно.

Ітеративність як типологічний різновид кратності, що представляє загальне значення членованої квантитативності, виражене як неозначена, тобто недиференційована кратність, є об'єктом аналізу в підрозділі 2.4. – **«Ітеративність як узагальнена семантика членованої квантитативності (кратності) дії»**. Ітеративність є структурним компонентом категорії дієслівної квантитативності та відображає узагальнений вияв членованої кількості дії. Ітератив чітко вказує на членовану квантитативність дії, однак не визначає характеру цієї розчленованості. Грамема ітератива може слугувати базовою формою аналітичного вираження різновидів як кратної, так і некратної квантитативності: *бекати раз у раз* (мультиплікатив), *громадити усе сіно в стоги* (дистрибутив), *тьохкати досхочу* (достатній інтенсив) та виступає твірною основою й для фазової парадигми в дієсловах звучання, мовлення, руху, дії: *молоти – домолоти, прямувати – попрямувати, някати – занякати* і под. Водночас такою основою може бути грамема неозначеної (щодо членованості / нечленованості) кількості: *мовчати, сидіти, сушити*. З цього погляду ітеративність є визначальною базовою семантикою кратності.

Однак не всі грамеми кратності творяться на основі ітератива. Так, аналітичні грамеми виражають кратність й іманентно нечленованих різновидів дій, наприклад, дієслів стану (чи процесу): *страждати раз, багато разів, через кожну невдачу; радіти раз, багато разів, через кожен успіх* і под. (семельфактив, мультиплікатив, дистрибутив); форми *страждати / радіти не раз* виражатимуть ітерацію. У цьому разі ітератив перебуває у лінійних відношеннях із семельфактивом, мультиплікативом, дистрибутивом і є типологічним різновидом кратності, що представляє загальне значення членованої квантитативності, виражене як неозначена, тобто недиференційована кратність. Ця особливість (двоєке становище у структурі кратних дій) ітератива є важливою ознакою його граматичної природи.

З'ясовано, що найбільш продуктивно передають семантику ітеративності суфікси *-а-* (*-я-*), *-ва-*, *-ува-* (*-юва-*): *стукати, плювати, рахувати, малювати*; доповнюють групу ітеративні суфікси *-и-*, *-і-*: *гострити, вертіти*; ітеративну дію може виражати суфікс *-от-* у комбінації із суфіксами *-а-*, *-і-*: *белькотати, гримотіти*. Синтаксично ітеративність може бути увиразнена конкретизаторами: *Сичі в гаю перекликались, Та ясен раз у раз скрипів* (Т. Шевченко); *Іноді бахкає постріл... другий...* (І. Багрянний). Водночас, уживаючись з неітеративними предикатами, конкретизатори можуть безпосередньо визначати повторюваність дії: *Не раз у сні являється мені, О любя, образ твій, такий чудовий...* (І. Франко); *Протягом дня не раз і не два проходив я цією вулицею* (В. Домонтович); *Над головою часом блимне ліхтар* (М. Коцюбинський). Як маркери

кратності функціонують розділові сполучники *то...то, не то...не то, чи...чи, чи то...чи то*: *Змій кокетує й хитає головою то в той бік, то в другий...* (В. Винниченко).

Підрозділ 2.5 – «*Семельфактив як різновид кратної семантики дії*» – присвячений дослідженню семельфактива, який у структурі семантики інтервалу виступає як один із різновидів кратної семантики. Семельфактив протиставлений за способом та засобом творення усім іншим формам кратного інтервалу, оскільки виражений суфіксом *-ну-* (*-ону-*), що вживається у безпрефіксних дієсловах: *свиснути, грюкнути, сипнути (сипоннути), гримнути (гримоннути)*. Правда, існують окремі обмеження щодо творення однократних форм. Так, від акціональної початкової форми дієслів процесу і стану синтетична форма семельфактива не твориться (наприклад, *спати, читати, думати*), однак типологічних обмежень для аналітичного творення форм разової дії немає: *мріяти раз, кохати раз* і под.

У підрозділі 2.6 – «*Мультиплікатив як різновид повторюваності дії*» – визначено, що в комплексі акціональних значень особливе місце належить мультиплікативності. Центральна позиція мультиплікативів у структурі категорії інтервалу зумовлена їхньою морфемно-семантичною структурою. Вони виступають семантичною основою у формуванні дистрибутивного значення. Мультиплікативи позначають такі ітеративні дії, квантитативність яких виражається як визначена множинність; дії регулярно повторюються через невеликі проміжки часу й залишаються тотожними собі впродовж всього періоду здійснення. Для експлікації мультиплікатива необхідна вказівка на багатократність дії, відповідно мультиплікатив вказує більш ніж на одну ітерацію, тобто є подвійною (чи більше) ітерацією, наприклад: *блискати* – ітеративна дія, *поблискувати* – повторювана ітеративна дія зі значенням ‘час від часу’.

Мультиплікативність у межах дієслівної словоформи в українській мові виражають префікси *по-, попо-, під-, від-, ви-, при-* (*покрапувати, попоходити, підмішувати, відкошувати, викочувати, прибивати*). Мультиплікатив як кількісно-інтервальний тип темпоральності може позначатися безпрефіксними дієслівними формами (без інтервальних префіксів), які представлені предикатами, що в реченні вжиті в полісуб’єктній чи поліоб’єктній позиції. Експлікація полісуб’єктності чи поліоб’єктності синтаксично не є необхідною (диференційною) ознакою мультиплікативів, однак полісуб’єктність та поліоб’єктність сприяє вираженню кількості актів дії, компенсуючи функціональне навантаження відсутніх морфем, зокрема, й у безпрефіксних дієслівних формах: *Всі танцюють, Галайда Не чує, не бачить* (Т. Шевченко); *Вони мчали, розриваючи кущі, спотикалися, падали, підводилися і знову бігли, не переводячи дух* (І. Сенченко).

Мультиплікатив синтаксично виражений конкретизаторами (за таких умов мультиплікативні дії позначають дієслова будь-яких семантико-граматичних груп): – *А налий ще, – сказав Загнибіда уже вчетверте. – Мов і солоного не їв нічого, а чай добре п’ється* (П. Мирний);

Щовечора співають солов'ї... (В. Стус). Варто зазначити, що коли при дієслові з відповідним префіксом є конкретизатор, то він увиразнює, доповнює роль синтетичного засобу, однак домінантою виступають синтетичні форми: *А бабці-дрибці, котрі „што” і „как”, Тут кожен день вигулюють собак* (О. Слоньовська).

Дистрибутивність як один із типів інтервального значення є об'єктом дослідження в підрозділі 2.7 – «*Дистрибутив як різновид повторюваності дії*». Визначено, що дистрибутивна дія багатократна зовнішньо не просто через кратність, а через розподіленість за суб'єктами чи об'єктами і вказує, що розподільні дієслова відрізняються від семельфактивних та мультиплікативних тим, що мають облігаторну дистрибутивно-суб'єктну чи дистрибутивно-об'єктну валентність. Тобто під час відбору означених дієслів головну увагу звертають на два аспекти їхнього значення: вказівку на множинність суб'єктів або об'єктів і вказівку на розподіленість у часі, поступовість дії.

Власне граматична дистрибутивність виражена подвійними префіксами з першим компонентом *по-* (*поналивати, попрогризати, повидовбувати*), префіксами *пере-* (*перемивати, перебирати, перевіряти*), *роз-* (*роздавати, розкидати, розпитати*), *об-* (*обтрясати, обмацувати, обскубувати*) та відповідним контекстом. На відміну від мультиплікативності, у сфері дистрибутивного значення семантика дистрибутивного префікса домінує над значенням основи.

Експлікація полісуб'єктності чи поліоб'єктності синтаксично є необхідною диференційною ознакою дистрибутивів. Дистрибутив як кількісно-інтервальний тип темпоральності може позначатися безпрефіксними дієслівними формами (без інтервальних префіксів), які виражені предикатами, що в реченні вжиті в полісуб'єктній чи поліоб'єктній позиції: *Ах, Це доц, що на кожну вію **нанизує** по алмазу!* (О. Слоньовська); ***Несуть** тобі три царіє со дари...* (В. Стус).

Значення дистрибутивності реалізується на семантико-синтаксичному рівні як результат взаємодії дистрибутивного предиката із конкретизаторами. Залучення конкретизаторів у комплексі із префіксальними дієсловами увиразнює дистрибутивність дії: *Кожне місце довкола тих млинівок, найбільш улюблений терен наших забав, оглядали і **обнишпорювали** ми зовсім докладно* (І. Франко). Із безпрефіксними дієсловами вони виступають як самостійні синтаксичні засоби вираження дистрибутивності: *Рудяво-сивий, великий, як костистий старий віл, важно **ходить** старий граф по кімнатах* (В. Винниченко); *Молода Вийшла мовчки з хати, Та й пропала. Скрізь шукали, До світу шукали, Та не найшли* (Т. Шевченко).

У третьому розділі – «*Підкатегорія інтенсивності дії та засоби її вираження*» – описано й проаналізовано способи та засоби вираження інтенсивності (нечленованої кількості) дії.

Підрозділ 3.1 – «*Інтенсивність дії у структурі категорії інтервалу*» – присвячений репрезентації специфіки інтенсивності дії у структурі дієслівної грами. Квантитативність як вияв сили дії виражена інтенсивністю. Встановлено, що у структурі категорії дієслівної

квантитативності інтенсивність, що актуалізує один аспект кількості – нечленовану, – постає як підкатегорія. З'ясовано, що семантика інтенсивності контамінує з іншими значеннями інтервалу, зокрема кратністю. Значення інтенсивності виступає як ситуативно зумовлене, орієнтоване на ускладнення базової ітеративної, тобто кратної, семантики дієслова. З огляду на те, що семантика квантитативної початкової форми інтервалу вказує на повторюваність, тобто кратність дії, базовою семою квантитативності є саме кратність.

Хоч українська граматична традиція дієслівну кількість (і членовану, і нечленовану) трактує через вид, уважаємо, що статичне результативне значення доконаного виду не виявляє безпосереднього впливу на реалізацію дієслівної квантитативності. Так, мовні засоби, які служать для вираження виду дієслова, нерідко є й виразниками інтенсивності (*горювати – нагорюватися* – достатність дії; *хвилюватися – розхвилюватися* – надмірність дії). Отже, ці категорії не перебувають між собою у відношенні семасіологічної залежності. Саме такий підхід до трактування дієслівної інтенсивності та встановлення її семантичних різновидів, на нашу думку, є продуктивним у сучасній граматиці.

У підрозділі 3.2 – «*Типи значень інтенсивності дії*» – обґрунтовано системні відношення в межах категорії інтенсивності дії. Дієслово, позначаючи дію, вказує на різний ступінь її вияву. Важливо урахувати і таку особливість квантифікації сили дії: якщо ад'єктиви виражають градацію у ступенях порівняння чи у формах безвідносної міри ознаки більшого вияву за норму (норму вираження початкової форми), то дієслівна сила дії представлена грамами різного щодо норми вияву: меншу за норму інтенсивність дії (недостатність), співвідносну із нормою (помірність) та більшу за звичайний вияв сили дії (достатність і надмірність). Отже, кількісний компонент дієвості, виражений як інтенсивність дії, має чотири різновиди: недостатню, помірну, достатню та надмірну дії.

Систему типологічних різновидів категорії інтенсивності дії в структурі категорії дієслівної квантитативності показано на рис. 3.

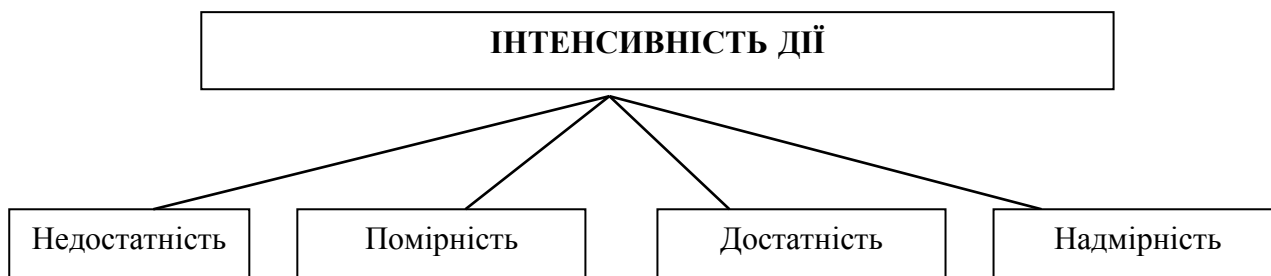

Рис. 3. Нечленована квантитативність (інтенсивність) дії

У підрозділі 3.3 – «*Способи і засоби вираження інтенсивності дії*» – проаналізовано основні формальні показники вираження інтенсивності дії. Інтенсивність, як правило, виражена не „чисто”, а в контамінації з іншими інтервальними значеннями. Так, префікс *пере-* може вказувати

на завершальність (*перешуміти*), повторне виконання дії (мультиплікатив) (*переадресувати*), дистрибутивність (*передивлятися*), інтенсивність (надмірність дії) (*пересолити*). У деяких формах значення інтенсива невіддільне від значення кратності: *поспівувати, наспівувати, приспівувати, підспівувати* – мультиплікативність та помірний інтенсив.

Здатність творити аналітичні сполуки дозволяє дієслову виражати різний вияв інтенсивної дії на синтаксичному рівні. До таких сполук належать як власне аналітичні із граматиалізованими компонентами (із графемною функцією), так і ті придієслівні компоненти, які зберігають синтаксичну спроможність, тобто є припредикатними поширювачами. Їх об'єднуємо разом як синтаксичні засоби експлікації інтенсивності дії. Різноманітні форми конкретизаторів є основними засобами для вираження різновидів інтенсивності дії при префіксальних та безпрефіксних дієсловах.

У підрозділі **3.4 – «Недостатня інтенсивність дії»** – встановлено, що значення недостатності дії об'єктивно має виражати її найменшу інтенсивність та експлікувати як таку, що реалізована частково, тобто недостатність дії представлена як відсутність звичайної міри дії порівняно з умовною нормою, що необхідна для повної її реалізації: *недорахувати – недораховувати; недописати – недописувати, недосолити – недосоловувати* і под.

Дієслова, у складі яких є морфема *недо-*, вважають одними з найпродуктивніших експлікаторів сили дії, такими, що є спеціалізованими для вираження недостатньої семантики інтенсивності дії: *недодати, недоміряти, недоважити*. Семантика недостатності дії може бути увиразнена конкретизаторами. У комплексі із безпрефіксними дієсловами вони виступають з метою вираження недостатнього ступеня вияву дії дієслів різних семантико-граматичних груп: *Череп'яний каганчик... ледве блимав у темному кутку своєю сизою горошиною на кінці гнота* (П. Мирний).

У підрозділі **3.5 – «Достатня інтенсивність дії»** – з'ясовано, що достатність дії – базова ознака її інтенсивності, оскільки ця інтервальна форма дієслова вказує на дію, зорієнтовану на повну її реалізацію. Достатність дії виражена відповідною з умовною нормою квантитативністю (кількістю дії, що необхідна і достатня для реалізації її змісту): *наговоритися – наговорюватися, начитатися – начитуватися, витоптати – витоптувати, вигойдати – вигойдувати* і под.

Найпродуктивнішими синтетичними засобами вираження достатньої інтенсивності дії є префікси *на-* (*набалакатися, нагостюватися, натанцюватися*), *ви-* (*випросити, виблискувати, виплакати*). Частотним, але не облігаторним є використання разом із префіксами *на-*, *ви-* постфікса *-ся* (*-сь*).

Аналітичні засоби вираження інтенсивності не зазнали повної морфологічної граматиалізації та виконують роль аналітичної морфеми; вони можуть вживатися як додатковий чи рідше самостійний експлікатор значення достатньої інтенсивності. Ці засоби визначаємо як

граматичні конкретизатори. Наприклад: *Вони, бідні, давно ждуть мене і сьогодні, як навмисно, порозцвіталися в повній красі...* (І. Франко) – конкретизатор *в повній красі*, уживаючись із дистрибутивним дієсловом *пороцвіталися*, надає йому значення достатньої інтенсивності завдяки двом чинникам: позначенню „сили дії”, що забезпечує повноту її здійснення (*у всій красі*) та імплікації цієї ж семантики дистрибутивом, який вказує на реалізацію дії щодо усіх суб’єктів; без конкретизатора семантику достатньої інтенсивності дієслово не виражає. Залучення конкретизаторів увиразнює достатність дії у комплексі з префіксальними дієсловами: [*Тетяна:*] *Заграйте, дідуся, такої, щоб я досхочу натацювалася* (М. Кропивницький).

Помірність дії є об’єктом дослідження в підрозділі 3.6 – «*Помірна інтенсивність дії*». Помірність дії – це один із різновидів інтенсивності, дієслівна форма якого вказує на дію, зорієнтовану на неповне її виконання, виражається меншою за норму (але достатньою для досягнення відповідної мети) силою дії: *підкосити – підкошувати*. З’ясовано, що у дієсловах з префіксами *при-*, *над-*, *під-* (*притримувати, надкушувати, підтримувати*) характер дії не вказує на її недостатність, навпаки, помірність дії зумовлена саме її достатністю у визначених умовах; більша інтенсивність є зайвою та перешкоджає здійсненню дії.

На синтаксичному рівні помірність передається за допомогою конкретизаторів. Із безпрефіксними дієсловами вони виступають як самостійні синтаксичні засоби вираження помірності дії: *Міністр...трохи гаркавив, вимовляючи французькі слова* (Ю. Яновський). У комплексі з префіксальними дієсловами є додатковим експлікатором помірності дії: *Фрунзе в задумі злегка постукував пальцями по карті* (О. Гончар), однак для однозначного виявлення семантики помірності дії переважно потрібен контекст.

У підрозділі 3.7 – «*Надмірна інтенсивність дії*» – визначено, що надмірність – один із різновидів інтенсивності дії, дієслівна форма якого вказує на надмірний вияв дії, стану, процесу. Надмірність дії виражена як нечленована квантитативність дії понад норму (кількість дії, що перевищує силу, необхідну для реалізації її змісту): *пересолити – пересолювати*. Форми надмірної інтенсивності дії репрезентують синтетичний та аналітичний способи експлікації граматичного значення.

Морфемно-семантична структура дієслів зі значенням надмірної інтенсивності охоплює засоби із різними семантичними відтінками і функціями. Префікси *пере-* (*пересмажити, перепекти, пересолити*), *роз-* (*розспіватися, розхазяйнуватися, розтроцити*), *об-* (*обмазатися, оббігати, оббрехати*) та подвійні префікси (*понашивати, порозбивати, пообривати*) є типовими засобами вираження надмірності дії, водночас функціонують і як полісемантичні елементи морфемної структури дієслів, виступаючи показниками інших інтервальних характеристик, зокрема повторюваної дії (оскільки достатньо виразно інтенсивність представлена в дієсловах мультиплікативної та дистрибутивної дії).

Серед суфіксів, що реалізують значення інтенсивності дії, *-ону-*, порівняно з суфіксом *-ну-*, має більш виражену інтенсивність дії, оскільки на значення разовості нашаровується значення несподіваності, виняткової сили дії. Крім того, сам контекст підтверджує домінування надмірної сили дії: *гаркнути – гарконути, лупнути – лупонути, гукнути – гуконути*. Інколи ми можемо встановити надмірний вияв у семельфактивних дієсловах із суфіксом *-ну-*, у випадку, коли ужито прозорий конкретизатор: *Протер очі, **вщипнув** себе в лице, аж йому сльози станули в очах...* (І. Франко). Отже, суфікс *-ну-* теж може виражати надмірність у сполученні з відповідними конкретизаторами.

Синтаксично надмірність дії виражена за допомогою конкретизаторів. За умови вживання конкретизаторів надмірність дії позначають дієслова будь-яких семантико-граматичних груп: *Соломія мучилась і страшно **стогнала**. Вона зовсім попекла собі руки до самих кісточок* (І. Нечуй-Левицький); *Ханає [Юда] мотику і, не розгинаючись, не втираючи поту, **працює до нестями*** (Леся Українка); *Мой, таже це покаяніє на увесь світ, аби жінка **лупила** чоловіка, **як коня*** (В. Стефаник).

Підрозділ 3.8 – «**Фразеологізми із семантикою інтенсивності дії**» – присвячений дослідженню фразеологічних одиниць із семантикою інтенсивності дії. В опрацьованому матеріалі ми добирали фразеологізми, які мають виражене кількісне некрратне значення. Матеріалом для дослідження обрано ФО, які об'єднані спільною семою «інтенсивність дії» і можуть бути виділені в окрему фразеосемантичну групу (ФСГ). Вважаємо за доцільне у межах цієї групи на основі диференційних сем (недостатності, помірності, достатності, надмірності) досліджувати одиниці поділити на чотири різновиди: ФО недостатності дії (*бити мимо цілі*), ФО помірності дії (*підсипати жару; як (мов, ніби і т. ін.) черепаха*), ФО достатності (*докладати / докласти сил (зусиль, праці); скільки душа забажає (запрагне, захоче і т. ін.)*), ФО надмірності (*дерти горло (горлянку); аж рвати землю; списати / списувати спину (шкуру, шкіру)*).

ВИСНОВКИ

Результати комплексного дослідження функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності дії в сучасній українській літературній мові узагальнено в таких положеннях:

1. Вивчення категорійної структури українського дієслова є важливим завданням сучасної граматики. Дієслова з граматичного погляду є ядерним та водночас найскладнішим морфологічним класом слів. Однак їхня категорійна структура потребує глибшого дослідження та інтерпретації, зокрема з урахуванням теоретичних здобутків сучасної української лінгвістики. Актуальним залишається у сучасній граматиці функціональний підхід; ключовими конститутивними та поняттєвими елементами якого є функціонально-семантична категорія та функціонально-семантичне поле.

---

2. Поняття кількості має у мові широкий спектр репрезентації. Загальномовна поняттєва категорія кількості об'єднує усі форми, способи та засоби вираження кількісного компонента, що представлений у семантичній структурі будь-якого рівня. Дослідження конкретного кількісного значення визначеного типу морфологічних одиниць можливе за умови категоризації його квантитативних функціонально-семантичних ознак. Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності є ядреною у структурі українського дієслова та постає як компонент категорії інтервалу, яка входить до структури надкатегорії темпоральності. Отже, функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності має темпоральне підґрунтя та виражає кількісну ознаку дії як дієвість, тобто квантифікацію розгортання дії в часі.

3. Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності, що виявлена як кількісна ознака дії, має два різновиди кількісного значення, що представлені грамами квантитативно членованої (кратність) та квантитативно нечленованої (інтенсивність) дії. Дослідження функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності передбачає визначення кількісного показника дієвості як визначального, поряд із фазовим показником, у формуванні граматичного змісту та функціональної спроможності українського дієслова. Диференціація квантитативності дієслова дає змогу ґрунтовно дослідити та описати усі формальні та функціонально-семантичні модифікації дієслів.

4. Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності оперта на дві підкатегорії: кратності та інтенсивності. Квантитативність дієслова, визначена у межах підкатегорії кратності, представлена чотирма типами грамам: ітеративності, семельфактивності, мультиплікативності, дистрибутивності. Ці різновиди грамам виражають членовану дію або як узагальнену кількість її актів (квантів) (ітеративність), або як актуалізовану разовість (одноактність) дії, або як множинну повторюваність квантів дії (мультиплікативність) чи множинну суб'єктно-об'єктну розподіленість дії (дистрибутив).

5. Ітеративність як узагальнена семантика членованої квантитативної дії виражена низкою ітеративних суфіксів: *-а* - (*-я*), *-ва-*, *-ува-* (*-юва-*), *-і-*, *-и-*, *-от-*. Ітеративність може бути представлена синтаксично, зокрема у семантико-граматичних групах дії стану і процесу, які не є ітеративними. У цьому разі продуктивними є такі граматичні засоби синтаксичної репрезентації ітеративності: кількісні (*кілька разів, кільканадцять разів, стільки років, стільки разів, не раз, не раз і не два, раз у раз*), часові (*весь час, іноді, час від часу, знов, не день, не два, не три*) та просторові (*усюди, по вулицях*) конкретизатори. Окрему групу засобів становлять розділові сполучники *то...то, не то...не то, чи...чи, чи то...чи то*.

6. В основі синтетичного вираження семельфактивності – функціонально спеціалізований суфікс *-ну-* (*-ону-*), Семельфактив указує, що іманентно кратна дія представлена як реалізація її одного кванта (акта). Суфіксація накладає обмеження на можливості дієслів виражати

семельфактивність (дієслова стану та процесу, як і більшість дієслів дії, не виражають однократності синтетично). Компенсує ці обмеження продуктивний у сучасній українській мові аналітизм, що забезпечує вираження разовості дієслів будь-яких семантико-граматичних груп. Ключовими у вказаній функції є конкретизатори *раз, враз (ураз)*.

7. Мультиплікативність у семантичній структурі дієслівної грамеми виражена префіксами, поєднаними з ітеративними дієсловами. Синтетично дієслівна грамема зі значенням мультиплікативності представляє складний комплекс морфем: коренева морфема визначає семантико-граматичний тип дії, що прогнозує здатність виражати її множинність. Ітеративний суфікс, що вказує на членовану квантитативність, та префікс, що означає мультиплікативність як множину. Найпродуктивнішими синтетичними засобами виступають префікси *по-, ви-, попо-, під-, від-, при-*. Аналітичні форми мультиплікативів функціонально визначені у структурі речення, тому розглянуті в межах синтаксичних засобів. Синтаксично мультиплікативність можуть виражати неітеративні дієслівні грамеми. На синтаксичному рівні найпродуктивнішими засобами вираження мультиплікативної дії є кількісні (*двічі, тричі*), часові (*щодня, щовечора, щоночі*) та просторові конкретизатори (*кілька ступнів праворуч*), що актуалізують множинність ітеративних дій. Активно функціонують як маркери кратності займенниково-іменні (*кожний день, кожна ніч*), прикметниково-іменні (*цілий рік, цілий тиждень, цілий вечір*) та прийменниково-іменні сполуки (*день у день, ніч у ніч, рік у рік*).

8. Дистрибутиви за природою своєї семантики спрямовані у синтаксис, оскільки основним маркером значення є об'єктна (рідше суб'єктна) розподільність дії. Серед синтетичних засобів компактну групу становлять поліфункціональні префікси: подвійні префікси з першим компонентом *по-*, префікси *пере-, роз-, об-*. Синкретичний характер префіксів полягає в тому, що супутньо із дистрибутивністю вони можуть вказувати на надмірну інтенсивність; водночас ці форманти іноді нейтралізують грамемне значення у функції словотвірних лексичних засобів. Синтаксичними маркерами дистрибутивності є поліоб'єктність дії, що вказує на її розподілення, як-от: *скрізь, всюди, все, по порядку, з усіх боків*. Суб'єктність маркує дистрибутивність або в поєднанні з поліоб'єктністю, або самостійно у разі вказівки на те, що кванти дії розподілені між суб'єктами та формують її єдність, сукупність.

9. Підкатегорія інтенсивності об'єднує дієслівні грамеми із значенням нечленованої квантитативної дії, яка представлена як її сила, що забезпечує повноту реалізації. Нами виокремлено чотири різновиди нечленованої квантитативності дії: недостатня, помірна, достатня, надмірна.

10. Встановлено, що помірність дії не означає її недостатність, а вказує на те, що невелика інтенсивність дії забезпечує її здійснення, є умовою її реалізації. Помірність дії виражена префіксальними морфемами *по-, при-, під-, над-*. На синтаксичному рівні в українській мові

типovими є конкретизатори *трохи, помалу, поволі*. Варто зауважити, що у значенні дієслів семантико-граматичних груп на позначення помірності дії у їхній зміст іманентно входить невелика сила дії.

11. Недостатність синтетично маркована спеціалізованим префіксом *недо-*. Співвідносними із префіксом *недо-* є конкретизатори *ледве, злегка, мало, майже*.

12. Достатність дії представляє інтенсивність оптимальну для її здійснення. Достатня інтенсивність дії пов'язана з інтенцією діяча здійснити дію до необхідної межі настільки, наскільки це йому потрібно. Найпродуктивнішими префіксами, що виражають достатність дії та формують компакту групу синтетичних засобів, є *на-, ви-*. Із префіксами достатності корелюють конкретизатори *достатньо, значно, цілком, чимало*.

13. Надмірність дії синтетично виражають поліфункціональні префікси, серед яких найпродуктивнішим є префікс *пере-*, менш активними є префікси *роз-, об-*. Аналітична надмірність представлена широким спектром конкретизаторів: прислівниками міри і ступеня (*дуже, значно, зовсім, безмірно, доценту*), частками (*так, аж*), іменними адвербами (*над життя, усією душею, до очманіння, до нестями*), а також порівняльними конструкціями на зразок *мов у калейдоскопі, як жаби понад болотом*.

14. Аналіз фразеологічних одиниць на позначення інтенсивності дії свідчить про те, що категорія інтенсивності дії в сучасній українській мові багата засобами вираження. З огляду на специфіку досліджуваного матеріалу та поставленої мети вибудовано власну ієрархічну структуру фразеосемантичних груп (ФСГ) з погляду реалізації дієслівного квантитативного компонента, у якій найнижчою ланкою є ФСГ, що базується на спільній семантичній ознаці фразеологізмів – інтенсивності дії. У межах ФСГ нами виокремлено чотири підгрупи: ФО недостатності дії, ФО достатності дії, ФО помірності дії та ФО надмірності дії; описано семантичну структуру ФО української мови, яким притаманна семантика інтенсивності. Особливістю української мови є те, що фразеологічні одиниці виражають тільки нечленовану квантитативність дії.

15. Градеми інтенсивності дії творять такі опозиції: за градацією інтенсивності дії недостатність протиставлена надмірності (як максимальна); за визначеною для оптимального здійснення інтенсивністю дії недостатня корелює із достатньою, помірною з надмірною.

Отже, функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності охоплює вісім типологічних різновидів градем, продуктивно реалізує багатий потенціал українського дієслова щодо вираження темпоральної квантифікації дії. Перспективність дослідження полягає в детальному вивченні членованої (кратності) та нечленованої (інтенсивності) квантитативності дії як кількісних різновидів функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності, а також у дослідженні засобів вираження дієслівної квантитативності та встановленні їхнього

співвідношення на матеріалі текстів окремих стилів (публіцистичного, наукового, офіційно-ділового та ін.).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Вакалюк І. В. Дієслова із семантикою достатньої інтенсивності дії (на матеріалі творів Івана Франка). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : збірник наукових праць. Дрогобич, 2016. С.24–33.

2. Вакалюк І. В. Функціонально-семантичні особливості дієслів із семантикою дистрибутивності в сучасній українській літературній мові. *Spheres of Culture*. Lublin, 2017. Vol. XVI. P. 454–463.

3. Вакалюк І. В. Семантична структура фразеологічних одиниць на позначення інтенсивності дії. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2017. Вип. 24. Т.1. С. 190–200.

4. Вакалюк І. В. Ітеративність як базова кратна семантика та типологічний різновид квантитативно членованої дії. *Прикарпатський вісник НТШ «Слово»*. Івано-Франківськ, 2019. Вип.2 (54). С. 69–79.

5. Вакалюк І. В. Функціонально-семантичні особливості префіксальних морфем як засобів вираження мультиплікативності в сучасній українській літературній мові. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)* : збірник наукових праць. Вінниця, 2019. Вип. 28. С.72 – 84.

6. Вакалюк І. В. Синтетичні та аналітичні засоби вираження недостатності дії в сучасній українській літературній мові. *Мова і культура*. Київ, 2019. Вип. 22. Т.І. (196). С. 331 – 337.

Статті, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Вакалюк І. В. Особливості семантики та функціонування суфікса *-ну-* (*-ону-*) як засобу вираження семельфактивності в сучасній українській літературній мові. *Science, Research, Development: philology, sociology and culturology* : monografia pokonferencyjna. Rotterdam, 2018. P. 107–115.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Вакалюк І. В. Аналітичні засоби вираження кратності дії (на матеріалі творів Василя Стуса). *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2015-2016. Вип. 44-45. С. 78–83.

9. Вакалюк І. В. Синтетичні засоби вираження кратності дії (на матеріалі поезії Ліни Костенко). *Українознавчі студії*. Івано-Франківськ, 2016-2017. № 17–18. С.192-200.

АНОТАЦІЯ

Вакалюк І. В. Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності в сучасній українській літературній мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 «Українська мова». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності в сучасній українській літературній мові.

Визначено, що функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності є ядерною у структурі українського дієслова та постає як компонент категорії інтервалу, яка входить до структури надкатегорії темпоральності. Встановлено, що функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності, що виявлена як кількісна ознака дії, має два різновиди кількісного значення, що представлені грамами квантитативно членованої (кратність) та квантитативно нечленованої (інтенсивність) дії. З'ясовано, що засоби вираження функціонально-семантичної категорії дієслівної квантитативності виявлені продуктивно як системою синтетичних форм, так і універсальністю форм аналітичних, які здатні виражати, на відміну від синтетичних, будь-яке кількісне значення інтервалу.

Ключові слова: функціонально-семантична категорія, дієслівна квантитативність, ітеративність, семельфактивність, мультиплікативність, дистрибутивність, недостатність, достатність, помірність, надмірність.

АННОТАЦІЯ

Вакалюк І. В. Функціонально-семантическая категория глагольной квантитативности в современном украинском литературном языке. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 «Украинский язык». – ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника», Ивано-Франковск, 2019.

Диссертация посвящена исследованию функционально-семантической категории глагольной квантитативности в современном украинском литературном языке.

Определено, что функционально-семантическая категория глагольной квантитативности является ядерной в структуре украинского глагола и выступает как компонент категории интервала, которая входит в структуру надкатегории темпоральности. Установлено, что функционально-семантическая категория глагольной квантитативности, что обнаруженная как количественный признак действия, имеет две разновидности количественного значения, представленные грамами квантитативно членящие (кратность) и квантитативно нечленящие (интенсивность) действия. Установлено, что средства выражения функционально-семантической категории глагольной квантитативности обнаружены продуктивно как системой синтетических форм, так и универсальностью форм аналитических, которые способны выражать, в отличие от синтетических, любое количественное значение интервала.

Ключевые слова: функционально-семантическая категория, глагольная квантитативность, итеративность, семельфактивность, мультипликативность, дистрибутивность, недостаточность, достаточность, умеренность, избыточность.

ABSTRACT

Vakaliuk I. V. Functional-semantic category of verbal quantitative in the modern Ukrainian literary language. – Manuscript.

Thesis for the candidate degree in philology (doctor of philosophy) in speciality 10.02.01 „The Ukrainian language”. – State higher educational establishment „Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”, Ivano-Frankivsk, 2019.

This dissertation is the first integral study of the functional-semantic category of verbal quantitative, which expresses the temporal characteristic of action and is presented as a quantitative sign of its continuance.

The category of quantity is one of the most universal and widespread in language and speech, since quantitative semantics is evident to a greater or lesser extent in a large part of the linguistic units. Interest in the categorical structure of verbs is explained by the semantic (content versatility) and syntactic (predicate, modal time, quantitative and other relations in the sentence structure) peculiarities of the functioning of these units.

Studying the verbal quantity and means of its expression, a new approach was used in this paper. It is proposed a model of interpretation of quantitative meanings which are realized in the Ukrainian literary language, based on the ratios of the total quantitative value (conceptual basis of the linguistic quantity) and the interval category; whereas the interval is the basic degree of the category of temporality, the quantitative feature of action has a temporal basis, and verbal quantitative appears as a quantitative characteristic of an action. The concept of an interval category allows you to penetrate into the nature and meaning of the verb, in particular into its quantitative component.

In the first section, "The category of verbal quantitative as an object of functional semantic research", it is interpreted the understanding of the quantitative characteristics of an action, since the categorical nature of the quantity (quantization) is realized differently. The attention is focused on the understanding of the quantity as a conceptual category and quantitative as a quantifiable characteristic of an action. It was found that the category of verbal quantitative occurs at the intersection of a general category of quantity and verbal quantity, which is called quantitative, and it is a component of the interval category. Taking into account this the category of verbal quantitative occupies a central place in modern grammar.

The second section of the dissertation "Subcategory of multiplicity and means of its expression" is focused on the grammatical means of expressing the multiplicity (divided quantity) of action. It is found

that verbal grammemes with the meaning of multiplicity are united by the same category that has the subcategory status in the structure of the category of verbal quantitative.

In the third section, "Subcategory of intensity and means of its expression," it is examined the use of prefixation and suffixation for implementing the meaning of the intensity (undivided quantity) of an action. It is determined that verbal grammemes with the intensity meaning are united by the same category that has the status of a subcategory in the structure of the category of verbal quantitative.

It is found that the semantics of intensity contaminates with the other meanings of the interval, in particular, multiplicity. It is established that intensity is an external, situational sign of action and it optionally acts in the semantics of the verb and the predicate, as the semantics of the basic quantitative form of the interval indicates on the repetition, that is, the multiplicity of action (iteration) and is the basic seme of quantitative.

It is substantiated the system relations within the category of intensity. It is determined that the quantitative component of efficacy which is expressed as the intensity of action has four varieties: insufficient, moderate, sufficient and excessive.

The analysis of phraseological units denoting the intensity of action indicates that the category of intensity of action in the modern Ukrainian language is rich in means of expression.

The conclusions summarize the results of the research of the functional-semantic category of verbal quantitative in the modern Ukrainian literary language. It is determined that the functional semantic category of verbal quantitative is central in the structure of the Ukrainian verb and appears as a component of the interval category, which is part of the structure of the category of temporality. It is established that the functional-semantic category of verbal quantitative, which is discovered as a quantitative sign of action has two varieties of quantitative significance which are represented by grammemes quantitatively divided (multiplicity) and quantitatively undivided (intensity) actions. It is discovered that the means of expressing the functional semantic category of verbal quantitative were found to be effective both as a system of synthetic forms and as a versatility of analytical forms, that can express any quantitative value of an interval, unlike synthetic.

Key words: functional-semantic category, verbal quantitative, iterative, semelfactive, multiplicative, distributive, insufficiency, sufficiency, moderation, redundancy.